

In dit nummer

Natuurlijk actief	2
Vogelboek "Wat vliegt waar"	2
Tweedehands boeken gevraagd en te koop	2
Nacht van de Nacht dit jaar op 29 oktober	2
Verkoop boeken	3
Webalbum KNNV afdeling Wageningen en omstreken	4
Een nieuwe coördinator voor de InsectenWerkGroep (IWG)	4
Verslag van de excursie naar de Kleiputten van Buren	5
Een roze verrassing!	6
Inventarisatieprogramma 2012	6
Verslag van de excursie naar Meent en Hel	7
Minicursus veldbodemkunde najaar 2011	8
Zwart-wit zwanentrio met drie pullen in de Jufferswaard bij Renkum	9
Vakantie Zwitserland 2011	11
Een prikkelende ontmoeting op de camping	12
De kauw, een van mijn fascinaties....!	14
Bijzondere sprinkhaan herontdekt	15
Gezocht: autobezittende splashtellers	16
Vlinders op de Pietersberg en twee bijzondere dikkopjes gezien!	17
INSECTENexperience: een groot succes	18
Onverwachte natuur in de Nude	19
Ledenadministratie	19
Agenda andere organisaties	20
Activiteitenkalender september - november	21

Van de redactietafel

Als ik in Ede uit de trein stap en me naar de bus richting Wageningen verplaats, gun ik het plantsoen een onwaardige blik. Het enige stukje ecologische hoop dat niet onder de Sneeuwbesen vandaan geschoffeld is, wordt bewaakt door een plukje spurrie. Verderop dagzoomt een reusachtige boleet onder het rood en soms groen van een stoplicht. Er gloort hoop. Een roze gloed in de alterra tuin, bijzondere beestjes in de Nude en zeldzame zeggen in de Bennekomse meent. Er is hoop!

Deze urtica biedt houvast aan diegene die twijfels hebben over de toekomst van de natuur. De natuur zelf twijfelt namelijk niet en drijft velen van ons achter het toetsenbord om haar gangen vast te leggen. Zo kijkt Dirk Prins naar de kauw en verklaart de liefde, terwijl Arnold van Vliet de massa letterlijk liet proeven van al het lekkers dat insecten te bieden hebben. Lambrecht van Gils zag een menage a trois in zwart wit en Frances Verheijen werd geprikkeld door een exotisch plantje.

Nee, dan Eric Simons die uitgebreid verslag doet van zijn floristische ervaringen in Zwitserland. Het heeft hem uren laten staren naar een beeldscherm en nog wil hij terug! Je moet er eerst aan toegeven voor je beseft dat het een verslaving is.

Wie zijn of haar portie nog niet gehad heeft, kan de bodem verkennen of volgend jaar meedoen aan de inventarisaties langs de Grebbenlinie en de Schoutenwaard. Mijn aandacht gaat voorlopig uit naar stoplichten en sneeuwbes plantsoen. Je weet nooit wat je kunt verwachten. Hoop doet leven!

*Vlinder in Bangkok National Museum
Foto: Bram Cornelissen*

Natuurlijk actief

Arnold van Vliet

De KNNV afdeling Wageningen en omstreken is de grootste en een van de actiefste afdeling van Nederland. Hier beleven veel natuurliefhebbers in onze regio plezier aan, zowel leden als niet-leden. Vind jij het leuk om leuke natuurstudieactiviteiten zoals excursies, lezingen, cursussen, publieksdagen, etc. te bedenken en/of te organiseren? Meld je dan aan bij de PR- en Activiteitencommissie (PRAC) door met mij contact op te nemen. Naast dat het samen bedenken en organiseren van activiteiten leuk is en je een actieve bijdrage aan de afdeling levert biedt het je ook de mogelijkheid om meer mensen binnen en buiten de vereniging te leren kennen.

De PRAC overlegt maar vier keer per jaar van 20:00 tot 22:00 uur. Als we een grote activiteit organiseren zoals een publieksdag komen de organiserende personen wel eens vaker bij elkaar. Er zijn trouwens geen enkele beperkingen om in de PRAC te kunnen. Het maakt trouwens niet uit of je veel leden of helemaal geen leden kent, of je nu wel of niet met de computer om kunt gaan, of je al eerder activiteiten georganiseerd hebt of niet en of je nu 20 of 70 bent. Iedereen is welkom.

Lijkt het je wel leuk maar zou je meer willen weten dan ben je altijd welkom om een keer geheel vrijblijvend bij een overleg aan te schuiven. Je kunt me natuurlijk ook altijd even bellen: Arnold van Vliet, Tel: 0317 485091, email: arnold.vanvliet@wur.nl.

Vogelboek "Wat vliegt waar"

Jacques Hoefsloot

Tijdens ons jubileumjaar 2010 heeft de Vogelwerkgroep het boek "Wat vliegt waar" uitgegeven. Inmiddels is deze eenmalige oplage uitverkocht; uiteraard een fantastisch resultaat!

Van dit boek heeft onze afdeling destijds 10 exemplaren aangeschaft. Op dit moment is er nog een aantal exemplaren te koop en deze kunnen worden besteld via j.hoefsloot@kpnplanet.nl of telefonisch 06-12550622. De prijs voor leden van onze afdeling en/of de Vogelwerkgroep bedraagt €22,50.

Tweedehands boeken gevraagd en te koop

De vereniging beschikt over een groot aantal tweedehands boeken. Door verkoop hiervan kunnen extra inkomsten worden verkregen voor de organisatie van activiteiten van de vereniging. Als u zelf nog over tweedehands boeken beschikt, die u weg wilt doen en interessant zijn voor leden van de KNNV, dan kunt u deze inleveren. Voor [inleveren](#) en [aankoop](#) van tweedehands boeken kunt u contact opnemen met Leni Uittien of Guda Poot. (j.uittien@hccnet.nl) (Guda@hjipoot.demon.nl)

De huidige lijst met tweedehandsboeken kunt u inzien via de website (www.knnv.nl/wageningen via 'boekenverkoop' in het menu).

Nacht van de Nacht dit jaar op 29 oktober

Vier de schoonheid van de duisternis!

Liefhebbers van een donkere nacht kunnen dit jaar weer meedoen aan allerlei activiteiten tijdens de *Nacht van de Nacht* op 29 oktober. In deze nacht, waarop de wintertijd ingaat, zal de zevende editie van de *Nacht van de Nacht* plaatsvinden. Er worden weer vele duizenden bezoekers verwacht op nachtactiviteiten in alle provincies. Tijdens de *Nacht van de Nacht* worden in heel Nederland 'duistere activiteiten' georganiseerd zoals met de nachtwachter het bos in, workshops nachtfotografie, duistere theatervoorstellingen, avondexcursies per boot en op pad gaan met de schemerschim. Kijk voor meer informatie en activiteiten op <http://www.laathetdonkerdonker.nl/>

Verkoop boeken

Margreet Stadig

Komende periode kunt u net als altijd weer boeken van de KNNV-uitgeverij via mij bestellen. U koopt de boeken tegen ledenkorting en heeft geen verzendkosten. Als verkooppunt krijg ik extra korting, zodat u op deze manier de kas van onze vereniging sponsort. Naast de boeken kunt u alle rapporten via mij verkrijgen. De nieuwste is in mei uitgekomen en gaat over de brede inventarisatie van de Plasserwaard.

Hieronder aandacht voor een paar nieuwe uitgaven. Voor de volledige catalogus van de Uitgeverij verwijs ik u naar www.knnvuitgeverij.nl. Maar wel even via mij bestellen! Uw bestellingen moeten binnen zijn vóór 25 september, 23 oktober en 27 november.

Ratjetoe, over muizen, ratten, hamsters, bevers en andere coole knagers.

Auteur: Geert-Jan Roebers, Stefan Halewijn;
Ledenprijs: € 16,15.

Ratten, muizen en hun naaste familieleden zijn niet erg geliefd. Zeker niet als ze aan onze spullen knagen. Maar in de natuur vervullen knaagdieren een prominente rol. Vergeleken met andere zoogdieren komen ze in enorme aantallen voor.

In de Nederlandse natuur komen naast de bruine rat en de huismuis nog zeker 15 andere soorten knaagdieren voor. Daar zitten ook geliefde dieren bij, zoals de eekhoorn, de bever en de hamster. En een hoop minder bekende maar minstens even interessante en leuke, zoals de woelrat en de eikelmuis.

In Ratjetoe krijgen deze knaagdieren de aandacht die ze verdienen. Centraal staan de soorten uit Nederland en België, maar ook een aantal bijzondere knagers uit andere delen van de wereld komen aan bod. Aan de orde komen biologie, gedrag, verspreiding en de relatie tussen knaagdieren en mensen, vroeger en nu, als vijand of vriend. Daarnaast geeft Ratjetoe tips hoe je zelf knaagdieren in de natuur kunt waarnemen en herkennen. Dat is niet makkelijk, want ze zijn schuw en je krijgt ze zelden te zien. Maar hoe meer je over deze dieren weet, hoe groter de kans is dat je ze kunt opsporen.

Ratjetoe staat vol verrassende feiten en prachtige foto's. Het boek is gericht op jeugd vanaf 10 jaar maar zal ook volwassen lezers aanspreken.

Gek op egels of hoe egels de wereld kunnen redden

Auteur: Hugh Warwick, Ledenprijs: € 17,95

Wat is er leuker dan een egeltje in de achtertuin? Niets, aldus auteur Hugh Warwick. Een bezoekje van zo'n prikkelig bolletje geeft je meteen een geluksgevoel. Warwick is naar eigen zeggen geobsedeerd door egels. Zijn passie vertaalde hij in een hartverwarmend boek: *Gek op egels*. Zijn

dagelijkse observaties, wetenschappelijke feitjes en welhaast filosofische bespiegelingen werken aanstekelijk, vooral in combinatie met de prachtige zwart-wit pentekeningen.

Hugh Warwick is een Britse ecooloog die jarenlang onderzoek deed aan egels. Tegenwoordig werkt hij als schrijver, journalist en televisiemaker. Hij houdt een weblog bij over egels.

Uit de pers:

'Dit boek is helemaal geweldig! ... Het is grappig, gul, vriendelijk, intelligent, bedachtzaam, ecologisch verantwoord en gek genoeg niet sentimenteel... Ik had nooit gedacht dat zo'n boek me zou verleiden om er te pas en te onpas uit voor te lezen aan iedereen die het maar wilde horen.'

'De egel is de *girl nextdoor*, en dat is precies wat *Gek op egels* brengt: liefde voor de natuur. Ga zelf maar eens neus-aan-neus zitten met een egel. Dan word je verliefd en wil je alles voor zo'n beestje doen.'

Gewapende vrede, Beschouwingen over plant-dierrelaties

Redactie: Joop Schaminée, John Janssen, Eddy Weeda, Ledenprijs: € 17,95

Planten en dieren hebben elkaar nodig, maar staan ook op gespannen voet met elkaar. Dieren worden door planten aangetrokken voor

bestuiving en het verspreiden van zaden, maar tegelijkertijd moeten deze laatste zich beschermen tegen overmatige vraat en fysiek geweld. Daarover gaat *Gewapende vrede*, een reeks beschouwingen over het fascinerende samenspel van plant en dier in de natuur.

Aan bod komen onderwerpen als de relaties tussen een enkele plantensoort en zijn dierlijke partners, het functioneren van levensgemeenschappen in water of op land en de co-evolutie van grassen en grazers. Is er nog toekomst voor weidevogels in ons land en wat zal het effect zijn van klimaatverandering op onze dagvlinders? Welke methoden staan de bioloog ter beschikking om meer inzicht te verkrijgen in de

samenhang tussen vegetatie en de daarvan afhankelijke fauna?

De combinatie van actuele thema's in samenhang met processen in het verleden maken het boek interessant voor ecologen, natuurliefhebbers, beleidsmedewerkers en studenten.

Gewapende vrede is het derde deel van een reeks Vegetatiekundige Monografieën, een initiatief van de Radboud Universiteit Nijmegen en de Universiteit van Wageningen.

De eindredacteuren, Joop Schaminée, John Janssen en Eddy Weeda, vertegenwoordigen samen vele decennia aan ecologische ervaring en schreven talloze publicaties over natuur en landschap.

Webalbum KNNV afdeling Wageningen en omstreken

Herman Thunnissen

Ongeveer een half jaar geleden is gestart met een webalbum van de KNNV afdeling Wageningen e.o. (zie <http://picasaweb.google.com/113721784085055292747>), Hierop kan iedereen foto's plaatsen van excursies of andere KNNV activiteiten. Momenteel zijn er 21 albums geplaatst. Maar liefst 13 albums hebben betrekking op het weekend in de Eifel in juni 2010. Daarnaast zijn albums geplaatst over de volgende activiteiten:

- flora van de Bennekomse meent en hooilanden, geïventariseerd door de afdeling in 2008;
- excursie naar de Oostvaardersplassen in 2009;
- excursie naar het natuurgebied Hasbruch in Nedersaksen in april 2009;
- de 30 beste foto's van de jubileum fotowedstrijd in 2010;
- bushcraftexcursie in het Renkumse beekdal in november 2010;
- regio-weekeind naar Ameland in mei 2011;
- onverwachte natuur in de Nude op 27 juni 2011.

Bont Dikkopje. Foto: Chris van Swaay

Leden die ook een album willen plaatsen kunnen contact opnemen met Pieter van der Schaaf (pvdshaaf@tiscali.nl) of Herman Thunnissen (thunnissen@zonnet.nl). Zij ontvangen dan informatie over de te volgen procedure.

Een nieuwe coördinator voor de InsectenWerkGroep (IWG)

Jinze Noordijk

Sinds januari 2011 heb ik, Jinze Noordijk, de coördinatorfunctie van de InsectenWerkGroep van Anne van Wely overgenomen. Inmiddels is dit ook in het colofon van de *Urtica* aangepast.

Veel mijn tijd staat in het teken van insecten en spinachtigen. Zo werk ik bij het European Invertebrate Survey – Nederland aan het verspreiden van en publiceren over kennis van allerlei ongewervelden en ben ik hoofdredacteur van het vaktijdschrift *Entomologische Berichten*. Recentelijk heb ik samen met drie collega's het boek 'De Nederlandse biodiversiteit' geredigeerd, een deel in de serie *De Nederlandse Fauna* die onder meer in samenwerking met de KNNV-uitgeverij wordt geproduceerd. In mijn vrije tijd ben ik vooral naarstig aan het speuren naar hooiwagens, en probeer ik ook mijn kennis over spinnen, mieren en loopkevers op peil te houden.

Jinze Noordijk (foto: Elly Morriën)

Wat betreft de activiteiten van de IWG zal er niet veel veranderen. We gaan nog steeds door met de determinatie-avonden die eens in de twee weken op woensdagavond plaatsvinden in het Groene Wiel en waar we elkaar achter de binoculairmicroscopen allerlei wetenswaardigheden over insecten kunnen bijbrengen. Tijdens deze avonden bekijken we insecten uit verschillende inventarisatieprojecten en worden die gesorteerd om vervolgens aan de specifieke determineerders door te geven. Dit jaar houden we ons bezig met een groot tuinproject; elk lid heeft vijf potvallen in de tuin ingegraven en zo ontstaat langzaam een beeld van de vaak indrukwekkend soortenrijkdom rondom het eigen huis. De avonden zijn altijd erg gezellig en niet zelden eindigen ze in de Vlaamse Reus. Geregeld worden er ook excursies en (insecten)filmavondjes georganiseerd.

Momenteel bestaat de werkgroep uit elf leden, elk met hun eigen interesse en specialisatie. Ben je benieuwd geworden naar ons en onze werkzaamheden? Iedereen is van harte welkom om in het Groene Wiel eens kennis te komen met de IWG!

Verslag van de excursie naar de Kleiputten van Buren

Ina van Keulen (tekst en foto's)

Dit 60 ha groot natuurterrein dat ook wel "de Tichelgaten van Buren" genoemd wordt en gelegen is aan de Hennisdijk bezochten wij met 14 personen op zaterdag 4 juni o.l.v. IVN gids Joke Bosch.

Het terrein ligt op een oude rivieroeverwal en is voor WO II gedeeltelijk afgegraven ten behoeve van de baksteenindustrie (dit heet tichelen). Eronder kwam kalkrijk rivierzand vrij. Door Staatsbosbeheer wordt het terrein beheerd als open water- en moerasgebied. De toegang is vrij op de paden en de grote plas wordt gebruikt als openluchtzwembad. Door het afvoeren van het maaisel blijft de bodem voedselarm en tevens kalkrijk doordat het kwelwater ook kalk bevat. Onlangs zijn er nog veel bomen gerooid om een open grasvlakte te creëren waarop de orchideeën, waar dit gebied zo bekend om is, zich kunnen handhaven. Het gebied heeft veel overeenkomsten met de natte duinvalleien.

Het eerste wat opvalt bij binnenkomst zijn de rijk bloeiende grassen w.o. goudhaver en kamgras met daartussen de grote ratelaar. Door het warme weer was de vleeskleurige orchis al uitgebloeid. Wel in bloei waren de grote keverorchis en de rietorchis. De bloei van de moeraswespenorchis moest nog beginnen. In het vochtige milieu gedijen de schijngrassen en diverse wilgensoorten goed o.a. een oeverzegge van ruim 1.50 meter, ronde zegge, valse voszegge, platte rus, zeegroene zegge. In een van de vijvers vonden wij rivierfonteinkruid.

Deze morgen konden wij acht rode-lijstsoorten noteren, waaronder nog niet genoemd: gewone agrimonie, kattendoorn en de bonte paardenstaart. En nog een paar bijzondere soorten planten: de waterviolier, aardaker, grote boterbloem en heelblaadje. Tijdens de excursie hebben de vogelkenners 32 soorten zangvogels genoteerd. Libellen en juffers zijn niet genoteerd maar ze waren wel aanwezig. In de paddenstoelentijd zijn er ook diverse wasplaatjes te vinden zoals puntmuts-, oranje-, zwartwordend- en elfenwasplaatje. Kortom een gebied om vaker te bezoeken.

Bonte paardestaart

Een roze verrassing!

Pieter van der Schaaf

Soms vind je opeens iets als het ware om de hoek van waar je woont, een terreintje met een redelijk grote diversiteit aan bijzondere planten. De roze verrassing is zo'n een terreintje, waarvan ik tot recent het bestaan over het hoofd hebt gezien, en, om iets vergelijkbaars te zien, ik meestal naar de randmeren ging in de juiste periode van het jaar.

Sinds begin juni van dit jaar hoeft dat niet meer: ik fietste toen binnendoor over de nieuwe WUR-campus en zag opeens tussen de oostkant van het Alterra-gebouw en de ernaast gelegen rotonde op de mansholtlaan een roze gloed. Ah, volgens mij een mooie kolonie kattenstaarten dacht ik. Fiets neergezet en al lopend op weg gegaan. Naarmate ik dichterbij het roze kwam, werd me wel duidelijk dat het zeker geen kattenstaarten zouden zijn, want zijn toch echt anders van kleur. Toen ik eenmaal dichtbij genoeg was om de soort te herkennen, drong het tot me door dat het om een zeer grote kolonie rietorchissen ging. Wie had dat gedacht, ik in ieder geval niet, maar toch stonden ze daar, mijn roze verrassing.

Aan het begin van het terrein staat een bord met de mededeling dat het een natuurtuin is en dat deze al ruim 10 jaar bestaat. De bedoeling ervan is een beeld te geven van de verschillende vegetatietypen die horen bij de bodemtypen rond Wageningen. En verder: het terrein is vrij

toegankelijk! Zelf vind ik het een erg mooi terreintje, vanwege de bloemenrijkdom. Helaas zijn sommige vegetatiestructuren nogal rommelig, maar gezien het feit dat er nog maar pakweg 10 jaar verlopen is, is dat acceptabel.

Ik kan wel een uitgebreide plantenlijst aan dit verhaal toevoegen, maar het is mooier om zelf eens te gaan kijken en het proces door de tijd heen te volgen. Voor de duidelijkheid: de rietorchissen staan pas pakweg begin juni volgend jaar weer in bloei! Toch wil ik een paar soorten noemen om als het ware de eet-/bezoeklust op te wekken: naast een zeer grote populatie aan rietorchissen – een globale schatting doet mij denken aan minimaal 1000 exemplaren – is er ook een kleine kolonie moeraswespen orchissen. Daarnaast is er een groep blauwe knopen en – ten tijde van de bloei van de rietorchissen – een stukje met een mooie combinatie van roze anjertjes (?) en zandblauwtjes.

Om een beter idee te krijgen over hoe het terrein er in het echt uitziet, zal er tegen de tijd dat de Urtica in brievenbus ligt, een KNNV-webalbum over dit item zijn.

[Noot van de redactie: De alterratuin is in 2007 en 2008 grotendeels geïnventariseerd door onze afdeling, als vervolg op een cursus planten dertermineren.]

Inventarisatieprogramma 2012

Linus van der Plas

Voor 2012 heeft de Inventarisatiecommissie twee relatief kleine gebieden uitgezocht: de Grebbelinie-Voorpostenlijn en de Schoutenwaard. De Grebbelinie-Voorpostenlijn is een heel ander type gebied dan de uiterwaarden die de laatste jaren vaak aan bod kwamen. Het terrein ligt dicht bij Ederveen en omvat een deel van de Slaperdijk en Fort Daatselaar. Langs de begroeide dijk zijn de laatste jaren diverse kleinere en grotere poeltjes en plassen aangelegd, waarvan nog weinig gegevens bekend zijn. Beheerder Staatsbosbeheer wil graag informatie krijgen over de aanwezige flora en fauna om het beheer daarop af te kunnen stemmen. Het project ligt wat verder van Wageningen vandaan dan de Schoutenwaard; voor die KNNV leden die wat noordelijker in het werkgebied wonen ook wel eens prettig.

Dichterbij ligt de Schoutenwaard, op fietsafstand van Wageningen. Deze uiterwaard ligt aan de

zuidkant van de Rijn, direct westelijk van het aanlegpunt van de pont van Lexkesveer. Het gebied is sinds kort in beheer bij het Gelders Landschap. Zoals de meesten wel hebben gezien is het terrein de laatste jaren in het kader van "Ruimte voor de rivier" grondig op de schop genomen: de veerdijk is vervangen door een brug op palen en er is een nevengeul aangelegd.. Ook hier zijn gegevens over de nieuwe toestand erg welkom.

In het decembernummer van Urtica volgt meer informatie over de beide gebieden en de inventarisaties.

Wie nu al meer wil weten, kan contact opnemen met:

Geoske Sanders (gmsan@hetnet.nl; 0318-417234) over de Grebbelinie
Aart Lagerwerf (0488-451192) /Linus van der Plas (0317-413569) over de Schoutenwaard

Verslag van de excursie naar Meent en Hel

Willem van Raamsdonk en Christa Heyting

Een excursie naar de natuurgebieden in het Binnenveld, de Bennekomse Meent en de Veenendaalse Hel, maak je niet zo vaak mee. De Meent en de Hel zijn immers uiterst kwetsbare gebieden, waar je niet zomaar naar binnen mag lopen. Het was danook bijzonder dat Truus de Fluiter van Staatsbosbeheer toestemming had gekregen om met een kleine groep KNNVers de ecologische zeldzaamheden van Meent en Hel te bekijken. Op 11 juni was het zover; onder leiding van Douwe van Dam, Han Runhaar, Chris Breider en natuurlijk Truus, doorkruisten 18 KNNVers eerst de Meent en vervolgens het noordelijke deel van de Hel. De avond er voor had Han Runhaar ons met een informatieve lezing over het Binnenveld op de excursie voorbereid.

Het Binnenveld is van oorsprong een moerassig veengebied met veenstromen, waar kalkrijk kwelwater afkomstig van de omringende heuvels naar de oppervlakte komt. Na de ontginning van het veen werd het gebied geleidelijk geschikt gemaakt voor agrarische activiteit. Aanvankelijk werden de natte en laag gelegen delen van het Binnenveld gebruikt als hooilanden. Omdat het hooi regelmatig werd afgevoerd en er niet werd bemest, verschaalden de gronden. Hierdoor en vooral ook dankzij de kalkrijke kwel, kregen zeldzame vegetaties een kans; zo kwamen in het Binnenveld onder andere blauwgraslanden tot ontwikkeling. In latere tijden werd de invloed van agrarische activiteiten steeds sterker; de gronden werden bemest en de grondwaterstand werd aangepast, d.w.z. verlaagd, door sloten te graven, watergangen te verdiepen en het peil van de Grift te verlagen (de Grift is de centrale waterafvoer van het Binnenveld). Door deze aanpassingen wordt niet alleen oppervlakkig regenwater snel afgevoerd maar ook het grondwater, dat weggevangen wordt in de verdiepte watergangen. Zo werd het ecologisch milieu gemanipuleerd met als gevolg dat in grote delen van het Binnenveld kalkrijke kwel niet meer of nauwelijks nog naar de oppervlakte komt. De effecten op de vegetaties

Met de neus in de boter. Foto: Willem van Raamsdonk

zijn ingrijpend; kalkminnende planten verdwenen en kalkmijdende planten kregen hun kansen. Alleen in de laagst gelegen delen van het Binnenveld, in en rond de Bennekomse Meent en de Veenendaalse Hellen, komt nog voldoende kwel naar de oppervlakte om de verzurende effecten van regenwater te compenseren. Ondanks het feit dat de Meent en de Hellen evenals de rest van het Binnenveld, zwaar hebben te lijden van verdroging door onttrekking van grondwater en de overmatige depositie van stikstof (2 tot 3 maal de kritische hoeveelheid voor behoud van blauwgrasland!), hebben deze natuurgebieden met slechts "postzegel" afmeting, voor Nederland en Europa buitengewoon belangrijke ecologische waarden behouden. Om deze reden zijn de Bennekomse Meent en de Hellen aangemeld als Natura 2000 gebieden.

Het eerste deel van de excursie ging naar het blauwgrasland in de Bennekomse Meent. We zagen heel wat karakteristieke soorten, vooral zegge-soorten, die voor leken niet of nauwelijks herkenbaar zijn. Douwe van Dam wees op een klein oppervlak van slechts een enkele vierkante meter een aantal kensoorten van blauwgrasland aan: de Vlozegge, Blauwe zegge, Blonde zegge en de Kleine valeriaan, prachtige plantjes waarvan wij alleen ooit de naam hadden gehoord. Even verderop stonden de Klokjes-gentiaan, Spaanse ruiter, Tormentil, Moeraskartelblad en diverse orchideeën. Het is duidelijk dat het blauwgrasland kwetsbaar is, maar zoveel schoonheid verdient toch meer algemene bekendheid.

Vervolgens gingen we op weg naar de Hel. De excursie begon in het westelijke deel, dichtbij het industrie terrein Nijverkamp. Han Runhaar had in zijn lezing al verteld dat het gebied niet alleen uniek is wegens de blauwgraslanden, maar ook door zijn trilvenen. De trilvenen zijn in de Hel ontstaan in het open water van de petgaten (veenplassen die ontstaan na het uitbaggeren van veen). Eerst groeien de petgaten dicht met drijvende waterplanten zoals Krabbenscheer en vervolgens komt een geleidelijk verlandingsproces opgang met karakteristieke vegetaties met ondermeer allerlei zegge-soorten. Wij zagen de Zwarte zegge en Ronde zegge, met daartussen Wateraardbei, Moeraskartelblad en de Vleeskleurige orchis, maar bovenal waren veel mossen te zien zoals Hakig veenmos, Haarmos, Gewoon puntmos, Reuzenpuntmos en Boompjesmos.

Het verlandingsproces met de typische opeenvolging van vegetaties is afhankelijk van toevoer van kwelwater. In het westelijke deel van de Hel is de invloed van kwel vanuit de Utrechtse heuvels het sterkst. Dat was goed te merken, de

natte, verende bodem van het trilveen maakte de excursie spannend. Gelukkig zijn er geen KNNVers in het trilveen verdwenen, het bleef bij natte voeten. Tot onze verassing plukte Han Runhaar zonder aarzeling Geel Schorpioenmos (*Hamatocaulis vernicosus*) uit de vegetatie (hoe is het mogelijk!). Het mos is kort geleden door Han in de Hel ontdekt. Dit uiterst zeldzame mos komt alleen voor in ijzerrijke en min of meer basenrijke kwelgebieden. De vondst toont aan hoe het gesteld is met de de kweldruk en de kwaliteit van het kwelwater.

De invloed van kwel was niet overal even sterk. Dat was goed te zien aan de vegetatie. Naarmate je oostelijker ging, dus dichterbij de Grift kwam, werd het milieu zuurder, waarschijnlijk omdat de Grift als "kwelvangervanger", grondwater aan het gebied onttrekt; het zure regenwater krijgt dan meer invloed. Ook hier konden wij typische soorten waarnemen zoals Sterzegge, Moerasviooltje en Veldrus. Het Watergras (*Catabosa aquatica*) verdient nog een speciale vermelding, Dit prachtige gras is zo subtiel en onopvallend dat één van de excursie deelnemers er bovenop ging staan terwijl ze riep "waar staat dat watergras?".

Op sommige plaatsen in het oostelijke deel van hel was de vegetatie-mat van het trilveen (de kragge) zo dik en ondoordringbaar geworden dat regenwater er niet snel uit kan wegzakken. Op die plaatsen ontstaat dan een zogenaamde "regenwaterlens". De vegetatie is daar geïsoleerd van kwelstromen onder de kragge. De plantengroei verraadt de verzuring door regenwater, zo zagen we boven de regenwaterlens veenpluis en een uitgebreid veld met veenmossen (*Sphagnum*).

De excursie naar Meent en Hel sloot prachtig aan bij het verhaal dat Han Runhaar de avond te voren had verteld. Dat in het gebied bijzondere planten voorkomen, dat had iedereen verwacht, maar het was toch een verrassing om het met eigen ogen te zien. Wat minstens een even sterke indruk maakte was de diversiteit in de vegetaties. Met kleine verschillen in hoogte verandert de plantengroei, dat was vooral in de Meent, met zijn verspreide lage zandopduikingen, prachtig te zien. De Hel maakte op ons vooral indruk omdat op een betrekkelijk klein oppervlak, effecten van kwel, regenwater en wateronttrekking door de Grift zo duidelijk te zien zijn in de vegetaties. Zo werd de excursie niet alleen een prachtige "plantenexcursie", maar ook een korte inleiding in de ecohydrologie.

Minicursus veldbodemkunde najaar 2011

Herman Thunissen

De KNNV afdeling Wageningen organiseert komend najaar een korte cursus veldbodemkunde.

De cursus wordt gegeven door twee oud-medewerkers van het tegenwoordige Alterra, nl. Joop Vrieling en Peter Mekking.

Het doel van de cursus is het leren kennen van de relatie tussen bodem, geologie en vegetatie. Na afloop kunt u o.a. omgaan met het Nederlandse bodemclassificatiesysteem en weet u wat bodemkundigen onder zand, veen, leem en klei verstaan.

De cursus bestaat uit twee avonden theorie en twee zaterdagen praktische determinatie-oefeningen in het veld aan de hand van boringen in de omgeving van Wageningen. Er wordt o.a. een bodemkundig transect gemaakt vanaf de Wageningse Berg naar de Renkumse Benedenwaard, het gebied dat dit jaar door de afdeling wordt geïnventariseerd.

De theorieavonden worden gehouden op de woensdagavonden 26 oktober en 2 november. De avonden beginnen om half acht en eindigen om

ca. 10 uur. De eerste theorieavond wordt gegeven in het Groene Wiel in Wageningen. De plaats waar de tweede avond plaats vindt, wordt nog bekend gemaakt. De velddagen staan gepland op de zaterdagen 29 oktober, 5 november en als reservedag zaterdag 12 november.

Op de eerste theorieavond zal de verzamelplaats en de aanvangstijd en duur van de veldexcursies worden meegedeeld (waarschijnlijk van 10.00 tot 15.00 uur). Tijdens de cursus ontvangt u een boekje met nuttige informatie voor de interpretatie van de bodemkaart (o.a. de opzet van het Nederlandse bodemclassificatiesysteem).

De kosten bedragen € 10,- en kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 1010176 t.n.v. KNNV afdeling Wageningen en omstreken, onder vermelding van 'cursus veldbodemkunde'. Er kunnen maximaal 20 mensen aan de cursus deelnemen. Als er meer belangstellenden zijn, gaan leden voor. U kunt zich aanmelden voor de cursus bij Herman Thunissen (0317 421963; thunissen@zonnet.nl).

Zwart-wit zwanentrio met drie pullen in de Jufferswaard bij Renkum

Lambert van Gils (tekst en foto's)

Het was ontroerend om te zien hoe dit voorjaar drie zwanen in de Jufferswaard samen een nest bouwden en elkaar afwisselden bij het broeden. Ze zorgen ook nu met z'n drieën voor de drie jongen. De knobbelman (*Sygnus olor*) is vooral vaakzaam in de buitenzone rondom de familie, terwijl de knobbelvrouw en haar zwarte bij-man (*Sygnus atratus*) de pullen van nabij met zorg omringen. Ja, ma knobbel heeft twee mannen en ze doen alle drie hun best om de ménage à trois vredig en effectief te runnen. En met succes!

Dat is nog niet zo vanzelfsprekend. Vier jaar geleden zag ik voor het eerst die zwarte zwaan de grote plas van de Jufferswaard op vliegen. 2007, het eerste lente- en zomerseizoen dat ik ze frequent volgde was dramatisch en wonderlijk tegelijk (zie mijn blog <http://jufferswaard.blogspot.com>). De zwarte zwaan joeg de knobbelman voortdurend de dijk over, de Nederrijn op. De knobbelvrouw volgde haar man niet maar liet zich zichtbaar paaien door de zwarte zwaan. Prachtig synchroon bewegend trof ik het zwart-witte duo soms aan in een klein plasje in de Heelsumse beek, nabij de rijksweg. Beschut in het riet, alsof ze zich verborgen hielden voor de knobbelman, die ik een eindje verderop eenzaam op de Nederrijn zag. Zo ging dat het hele jaar door en het knobbelzwanen paar kwam niet toe aan een nest.

Het jaar 2008 verliep anders. De zwarte zwaan was af en toe een paar weken afwezig en de knobbelzwanen zagen kans een nest te bouwen. Maar de zwarte zwaan kwam steeds te vroeg terug en joeg steevast de knobbelman van het nest weg. De knobbelvrouw kreeg geen kans af en toe het broeden af te wisselen met haar man en moest uiteindelijk de brui geven aan het nest. Dat gebeurde twee keer dat jaar.

In 2009 is het knobbelzwanenpaar er wel in geslaagd een nest uit te broeden in het moeras in de Heelsumse beek, dicht bij de rijksweg.

De zwarte zwaan was tot augustus afwezig. Zie mijn blog.

Vorig jaar (2010) verliep het weer anders. De zwarte zwaan was voortdurend in gezelschap van het knobbelzwanenpaar. Kennelijk hadden de knobbelzwanen de indringer geaccepteerd, maar ze hebben in 2010 geen nest gehad.

Dus wie schetst mijn verbazing toen ze dit voorjaar alle drie met een nest bezig waren en de zwarte zwaan vervolgens ook broedbeurten nam. Ik heb alleen de knobbelvrouw en de zwarte zwaan zien broeden, terwijl de knobbelman in harmonie meewerkt... in de rol van gedoogpartner?

Wie is de vader? Kruislingen komen voor en op <http://waarneming.nl/soort/photos/7704> kun je hun niet zo fraaie uiterlijk aanschouwen. Je ziet daar dat de meeste kruislingen vooral lelijk zwartgespikkelde lichtgrijze veren hebben. Op dit moment lijken de drie pullen van het Jufferswaardse trio wel tamelijk donker, maar niet gespikkeld. Gezien het gedrag van de zwarte zwaan, lijkt zijn vaderschap het meest waarschijnlijk. Het zal als dit artikel verschijnt intussen wel duidelijk te zien zijn.

Grafisch Service Centrum Van Gils B.V.

Nude 40
6702 DM Wageningen
T (0317) 47 37 11
F (0317) 41 79 46
E info@gsc.nl

www.gsc.nl

*Uw partner in
digitaal drukwerk*

- digitale producties in zwart/wit en full-colour
- printing on demand
- gepersonaliseerd drukwerk
- desk top publishing
- document opslag en -beheer
- groot formaat posters

Buys & Ko

Biologische levensmiddelen
Bevrijdingsstraat 22
Wageningen, tel (0317) 41 08 42

geef je idealen handen en voeten:

eet biologisch

*Natuurslagerij
Keijzer en van Santen*

Churchillweg 40
6706 AB Wageningen
Telefoon 0317 412105

DIERVRIENDELIJK - ZUIVER - MILIEUBEWUST

Openingstijden: Di + Do 8.00 - 12.45 / 13.30 - 17.30 uur
Wo 8.00 - 13.00 uur
Vr 8.00 - 12.45 / 13.30 - 18.00 uur
Za 8.00 - 16.00 uur

Biologische voeding en verzorging
Marktplein 9 6721 JG Bennekom 0318 413067

Vakantie Zwitserland 2011

Erik Simons

We (mijn vriendin Nienke en ik) gaan alweer een jaar of vijf achter elkaar op vakantie naar Zwitserland, eind juni/begin juli. Een beetje suf om zo honkvast te zijn, maar het is een ideaal land voor mensen met de volgende specifieke wensen:

- Er zijn majestueuze bergen
- De natuur is er prachtig; groots, maar ook lieflijk, soms ongerept en bijzonder soortenrijk!
- Het weer is er perfect, in de zuidelijke dalen althans
- Het is niet ver weg
- Voor ov-reizigers is het land perfect; de kleinste dorpjes zijn goed bereikbaar met treinen en/of de postbus
- Er is een wandelcultuur, bewegwijzerde paden, gedetailleerde kaarten zijn overal beschikbaar
- Er zijn genoeg campings!
- De talen die de inboorlingen spreken zijn over het algemeen best goed te verstaan
- Er wordt goed bruin brood verkocht

Zoals gezegd gaan we meestal naar de wat zuidelijkere dalen. Het weer is daar gemiddeld genomen aanmerkelijk beter dan ten noorden van de grote passen.

Uitzicht over het Mischabelmassief Foto: Erik Simons

Dit jaar was de eerste stop in Kandersteg, in het Berner Oberland; De omgeving van Kandersteg is kalkrijk (je vindt er bijvoorbeeld regelmatig travertijnbronnen) en dat is goed te zien aan de plantengroei. In het dal van de Kander (1200-1400m) vind je kalkmoerassen en blauwgraslanden, iets boven de bedding kalkrijke hooilanden en op warme rotshellingen kalkschraalgraslandjes. Deze graslanden zijn bijzonder rijk aan orchideeën en ook zeer veel soorten zeggen. Restantjes bos op deze hoogte zijn loofbossen die doen denken aan de bossen in

Zuid-Limburg (maar dan natuurlijk nóg soortenrijker).

Hierboven begint de naaldwoudzone, die in dit deel van Zwitserland wordt gedomineerd door fijnspar. (In de zuidelijke dalen van Wallis, waar het beduidend droger en iets warmer is, is dat larix).

Op kalkbodem betekent dat een bos met een zeer rijke ondergroei, met leuke soorten als stofzaad, koraalwortel en vogelnestje.

Tegen de 2000 meter krijgen de sparren het te koud en beginnen de alpenweiden. Deze zijn bijzonder rijk aan prachtige felgekleurde bloemen; in combinatie met de glasheldere lucht krijgt het begrip kleur een nieuwe dimensie.

Stofzaad Foto: Erik Simons

Prachtige wandelingen aldaar waren de wandeling naar de Gemmipas over een uitgestrekte hoogvlakte en de wandeling door het Gasterndal; een ongerepte vlechtende gletsjerrivier, die voortdurend weer nieuwe grind- en leembanken afzet in uiterwaarden en oobossen van onder meer groene els. Attracties hier zijn natuurlijk de alpenmarmot, steenarenden, het –na 5 jaar zoeken eindelijk gevonden maar eigenlijk toch wel protserige en kitscherige-Vrouwenschoentje, een restaurantje met bijzonder lekkere zelfgebakken bosbessentaart en niet te vergeten de zeer diepe en nauwe kloof waarin het riviertje zich tenslotte in het Kanderdal stort.

Na iets van 600 soorten begon de wet van verminderde meeropbrengst te gelden voor wat betreft het plantenlijstje (met hulp van o.a. loupe, fototoestel Lauber&Wagner Flora Helvetica en Rothmaler Excursionsflora von Deutschland).

De tweede week brachten we dan ook elders door, in Saas-Grund, in het indrukwekkende Saasdal. Dit is één van de ruigste zuidelijke zijden van het Rhonedal, in het kanton Wallis.

Dit is een noord-zuid lopend dal, waar de Saaser Vispa ontspringt in de buurt van de Monte-Moropas op de grens met Italië, en noordwaarts stroomt, om zich te voegen bij de Matter Vispa die vanuit Zermatt naar het noorden loopt, om zich uiteindelijk bij Visp in de woeste bovenloop van de Rhone te storten. De camping bood een indrukwekkende blik op het Mischabelmassief; 18 toppen boven de 4000, hoogste top de Dom met 4545m. Er blijft maar een klein stukje lucht over als je naar het westen keek!

De vegetatie is hier duidelijk anders dan in Kandersteg. De bodem bevat wel kalk, maar niet zo heel veel. Je zit ook dicht bij de centrale, kristallijne massieven van de alpen, waar de rotsen bestaan uit schisten, graniet, en soms zelfs ofioliet (door serpentijn groengekleurde metamorfe oceanische korst die dus echt een kilometer of 7 of meer is opgeheven). De naaldbossen bestaan voornamelijk uit larixen, met veel mooie Ericaceae als ondergroei, ook veel soorten Dianthus, Saxifraga en bijvoorbeeld Witte Muggenorchis.

Schraalgraslanden worden gedomineerd door Tijmsorten, Karthuiser Anjer en verschillende Sempervivums en Sedums. De alpenweiden zijn ook hier bijzonder rijk aan bloemen, ook redelijk wat endemische soorten. Het gebied ligt in zekere mate ook behoorlijk geïsoleerd; ijskoude en torenhoge bergen, met in het zuiden de lagere warme en vochtige dalen in Italië die al vrij snel mediterrane trekjes vertonen, en in het noorden het behoorlijk droge en zeer warme Rhonedal.

Het gebied is ook zeer rijk aan wild, althans we hebben er behalve overvloedig veel alpenmarmotten ook veel gemzen en steenbokken gezien. Vogels zitten er natuurlijk ook zat, maar je hoort en ziet ze laat in het seizoen natuurlijk wat minder gemakkelijk.

Kramsvogels zijn er zeer talrijk, en nemen eigenlijk de plaats in van merels als tamme in tuinen levende lijsters. Je hoort voortdurend bergfluiters fluiten en in de naaldbomen klinkt het gekwetter van putters, barmsijzen en kruisbekken. Ook voor vlinderkenners moet dit gebied zeker een paradijs zijn. Denk aan massa's dwergblauwtjes, Apollo en Zwarte Apollo, Groot geaderd witje, veel prachtige soorten Parelmoervlinders etc. etc. Al met al weer een prachtige vakantie met een enorme lijst aan plantensoorten (ik voeg die lijst maar niet toe aan dit artikel, aangezien de Urtica nog in de brievenbus moet kunnen); het zou me weinig verbazen als we er volgend jaar weer naartoe gaan, er zijn nog genoeg dalen over...

Edelweiss Foto: Erik Simons

Een prikkelende ontmoeting op de camping

Frances Verheij

Op de eerste dag van onze vakantie in mei van dit jaar naar Guernsey (Kanaaleilanden) arriveerden wij te laat om nog bij daglicht onze tent op te zetten. Toen we een plekje gevonden hadden en het grondzeil hadden uitgespreid, mocht ik zoals gewoonlijk (prinses op de erwt die ik ben)

proefliggen om te kijken of het vlak genoeg was. Meteen voelde ik iets prikken door het grondzeil heen. Wij gingen in het donker op zoek naar de boosdoener, en dachten een plant van distelachtig formaat aan te treffen. We vonden niets, alleen een minuscuul klein plantje, waarvan

de zaden inderdaad nogal gemeen prikte. Het was echter zo alom vertegenwoordigd, dat een ander plekje zoeken (in het donker) geen zin had. Wij gokten erop dat ons grondzeil het zou overleven en besloten het probleem bij daglicht opnieuw te bekijken.

De volgende dag heb ik gezocht in mijn beide flora's (Nederlands en Engels), maar het plantje kwam er niet in voor. Het bloempje was zo klein dat ik zelfs moeite had de familie te herkennen.

Later die dag liep ik een verkenningsrondje over de camping om te kijken of we in het donker wel het mooiste plekje hadden uitgezocht, en raakte aan de praat met een Engels echtpaar. De man bleek een gepensioneerd botanicus te zijn die voor een Engelse natuurbeschermingsorganisatie had gewerkt. Ik zei meteen hoopvol: "Dan kunt u mij wellicht vertellen welk "prickly plant" er onder onze tent staat!" Hij zei - een beetje beschaamd - dat hij de meeste planten op de camping had gedetermineerd, maar die had hij overgeslagen want hij wist ook niet waar hij het zoeken moest. Hij was op Guernsey om mee te doen aan een botanische excursie en beloofde de lokale experts te vragen hoe het plantje heette. Hij noteerde mijn email-adres en zou het laten weten. Ook beloofde hij mij te informeren wanneer zijn vertaling uit het Latijn voltooid was van de eerste botanische beschrijving van de planten die voorkomen in Cambridgeshire. (Voor de geïnteresseerden: John Ray's (1660) *Catalogus plantarum circa Cantabrigiam nascentium* (Catalogue of plants growing around Cambridge). Zie

<http://www.raysociety.org.uk/>

<http://www.scientificbooks.co.uk/>

Hij gaf mij nog wel persoonlijk botanische toer van de camping en toonde mij o.a. het mosbloempje (*Crassula tillaea*), een zeer klein mosachtig vetplantje die het volgens Heukels goed doet op open plekken zoals campings in de duinen. Het groeide inderdaad volop op de kale plekken waar tenten/caravans hadden gestaan. Ook toonde hij mij Onderaardse klaver (*Trifolium subterraneum*), die net zo als de pinda, de bijzondere eigenschap heeft zijn bevruchte bloemen de grond in te duwen, zodat de zaden ondergronds rijpen.

Ik had de moed al bijna opgegeven, maar enkele weken na thuiskomst ontving ik inderdaad een mailtje met de bijzondere mededeling dat de lokale kenners ook niet hadden geweten om welke plant het ging. Ze hadden de excursie daarvoor speciaal nog uitgebreid met een bezoekje aan de camping. Uiteindelijk hebben zij via-via kunnen achterhalen dat het ging om *Soliva pterosperma* (familie Asteraceae, oorsprong Zuid America). Op de Britse eilanden is slechts één andere vindplek bekend, nl op een caravan park in Bournemouth.

Soliva pterosperma. Foto: Frances Verheij

"*Soliva* is commonly found in watered lawns, golf courses, and hard-packed soils near paths and roadsides of some parts of Europe with increasing infestations in coastal plains. It also produces the sharp seeds, or burs, during the summer which penetrate skin and tires. These seeds are then dispersed by attaching themselves to anyone using these high traffic areas. Human activities are the probable cause of seed dispersal and establishment in areas of maintained recreational use world-wide (Ray 1987)."

Pagina uit *Catalogus plantarum circa Cantabrigiam nascentium*

Een moderne en slimme soort dus, aangezien hij voor zijn verspreiding gebruik maakt van de recreërende mens. Dan kom je snel de hele wereld over, want de recreërende mens komt (crisis of niet) al golvend, fietsend, kamperend op alle hoeken van de aardbol. Als je op de naam Googled kom je vooral sites tegen die reclame

maken voor herbiciden, want heel Australië en Amerika zijn al veroverd. Mocht één van jullie in de toekomst op een Nederlandse camping last hebben voor geprik in de tent, stuur dan een boze mail naar ons, want dan zijn wij wellicht de "boosdoeners".

De kauw, een van mijn fascinaties....!

Dirk Prins

De natuur is voor ons als KNNV-er een bijzondere bron van inspiratie, anders zouden we geen lid zijn van deze 'club van spieders en speurders'! Dat kan ik zeker ook van mij zelf zeggen en ik durf wat betreft mijn ervaringen met landschap, flora en fauna zelfs wel eens woorden als 'opwinding', 'ontroering' of 'spiritualiteit' in de mond te nemen... Het lijkt wel of mijn gevoeligheid met de jaren is toegenomen en gezondheidsperikelen doen daar nog een schepje bovenop. Naast de natuur heb ik nog andere bronnen van inspiratie zoals muziek, filosofie en sommige literatuur.

Wat de natuur betreft heb ik een gevoeligheid op een breed front maar in de praktijk zijn het vooral bepaalde bloemen en vogels die bij mij het dopamine gehalte in de hersenen kunnen doen stijgen. Over mijn ervaringen met kleuren in relatie tot sommige (gele...!) bloemen heb al eens eerder in Urtica geschreven maar ik wil nu vooral iets zeggen over vogels en dan met name de Kauw. Wat muzikaliteit betreft is deze uiteraard geen topper; dan verkies ik vooral de zeer muzikale geluiden van de Zwartkop. De geluiden van deze zangvogel geven mij elk jaar van eind april tot half juli heel veel vreugde om te beginnen gewoon thuis dankzij mijn achterbuurman die in zijn grote tuin in onze richting door niets te doen een oerwoud van hoge bomen en struiken heeft laten groeien....! Voorts wordt ik altijd vrolijk als ik het zo opgewekte 'gesputter' van de Putter hoor. Die laatste is bovendien als een clown in bijzondere kleuren uitgedost in tegenstelling tot het grijze pak van de Zwartkop (die wel een leuke zwarte pet heeft!) maar je hebt bij die kleine vogels in het gebladerte altijd meer moeite om ze te zien dan ze te horen.

Maar terug naar de Kauw. Waarom is dit mijn favoriete vogel ondanks zijn minder interessante zwarte verenpak, zijn geringe muzikaliteit en populariteit.....?! Van Linnaeus verkreeg hij de wetenschappelijke naam *Corvus monedula* en dat betekent volgens mijn Latijnse woordenboek kraai of raaf en moned-edula = centenpikster. Dit lijkt mij een wat eenzijdige benaming maar er wordt bij vermeld dat dit ook enigszins liefkozend is bedoeld in die zin dat hij 'zelfs de slimsten kan bedriegen'!

Kauw. Foto: Dirk Prins

Het is ongetwijfeld zijn gedrag dat mij zo aanspreekt. Als ik hem in het gras of op het plaveisel iets eetbaars zie zoeken of zie vliegen in de (storm!)wind of rond een kerktoeren of met zijn of haar partner en andere kauwen bezig zie op dak of in een boom, dan kijk ik vaak gebiologeerd toe. En dan die pientere oogjes (met oogwit) waarmee hij bijna menselijk rondkijkt! Hij lijkt vergeleken bij andere vogels meer onbekommerd, minder op zijn hoede en laat mensen van dichtbij passeren waar andere soorten al lang verdwenen zijn. Dat heeft kennelijk niet alleen met zijn intelligentie te maken hoewel kraaiachtigen, zo lees ik in het leuke boek onder de titel 'Kraaienbende, over kauwen, raven, gaaïen en andere slimme vogels' (door Roebers en Halewijn, uitg. KNNV 2006), 5 x zwaardere hersenen hebben dan een duif! Een ekster, gaai of zwarte kraai is altijd snel weg net als je denkt hem even te kunnen observeren of fotograferen. Dit zal wel samenhangen met een verschil in habitatkeuze; de Kauw maakt zijn nest heel vaak in schoorstenen ook al is dat midden in de stad en is dus aan mensen gewend. Bovendien is het een typisch groepsdier net als de mens hoewel dat uiteraard geldt in relatie tot soortgenoten.

Dat sociale gedrag is denk ik ook een factor waarom de Kauw zo interessant is om te observeren; je kunt zelfs wel vergelijkingen maken met onze eigen soort! Altijd zie ik ze samen in

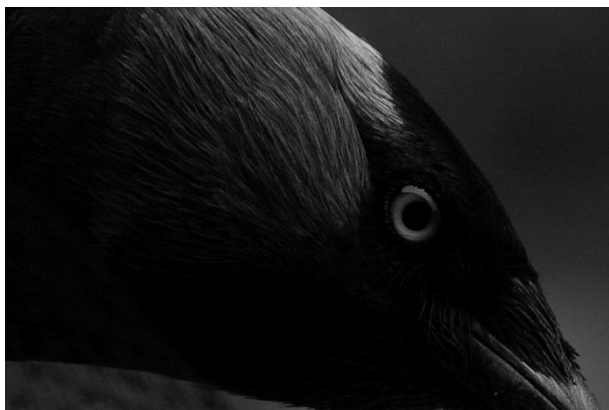

Foto: Bram Cornelissen

berm, lucht of boom en buiten het broedseizoen vormen ze grote groepen die tegen de avond gezamenlijk een slaappleats zoeken. Toen ik in de vorige herfst een week in het ziekenhuis in Ede lag keek ik altijd later in de middag bijna gespannen uit naar het moment waarop ik ze weer door het raam kon zien aan komen vliegen en naar een slaappleats in een of enkele bomen zoeken. Het vlieggedrag is vooral bij harde wind nog al spectaculair want de Kauw speelt dan graag met de wind. Je ziet plotseling een kantelende beweging of zelfs een dubbele looping maar ze blijven meester van de situatie; dat zie je bij de mens in sommige sporten maar dat kunnen maar enkelen en alleen na heel veel oefenen. De Kauw kent kennelijk iets als plezier in het spel want haalt wel meer grapjes uit zoals Achilles Cools met verschillende voorbeelden beschrijft in zijn boek 'Kauwen in de Spiegel' (1992). Cools zag bijvoorbeeld hoe een kauw steentjes in het water gooide en met aandacht keek naar de kringen die zich vormden en verplaatsten! In 1993

zijn Ans en ik op bezoek geweest bij die Belg in Geel en het was fantastisch om te ervaren hoe hij als kunstenaar te midden van de Kauwen leeft, ze afbeeldt op schilderijen maar ze ook serieus bestudeert. Hij ontdekte dat Kauwen wel 45 verschillende geluiden kunnen maken in verschillende situaties en dat ze aldus via taal communiceren! Nadat hij op zijn dak spiegels had aangebracht gingen kauwen expres voor die spiegels gekke bewegingen en grimassen maken. Het is gebleken dat kauwen zich zelf in een spiegel herkennen en dat is verder alleen bij een aantal hoger ontwikkelde zoogdieren aangetoond. Ook uit allerlei ethologie experimenten met gaaien en kraaien blijkt wel hoe slim deze vogels zijn; daar lezen we nog al eens iets van in de krant en dat kun je ook lezen en op (fraaie) foto's zien in dat leuke al genoemde boek 'Kraaienbende'. Met behulp van stokjes en vernuftige technieken kunnen ze soms op onmogelijke plekjes aangebracht voedsel tevoorschijn halen. Cools beschrijft hoe een Kauw zijn groepsgenoten niet op de hoogte bracht van een voedselvondst maar er langs liep en later terug kwam om het in zijn eentje te kunnen nuttigen....! In Rhenen zag ik vorig jaar hoe kauwen kwamen aanvliegen met walnoten en deze lieten vallen boven een rotonde zodat ze later de door auto's kapot gereden noten konden gaan oppeuzelen! Voorts zijn Kauwen in principe levenslang hun partner trouw maar kennelijk moeten ze elkaar daartoe houden want je ziet ze altijd, ook in groepen, consequent twee aan twee zitten en vliegen en soms treedt er wel degelijk 'overspel' op of wordt de partner door een derde 'afgetroggeld'.....

Bijzondere sprinkhaan herontdekt

Op 13 mei j.l. hebben biologiestudenten Bram Omon en Kees van Bochove een populatie van het bosdoortje *Tetrix bipunctata* ontdekt in park de Hoge Veluwe. Deze bijzondere sprinkhaan stond als Verdwenen op de rode lijst en was al 36 jaar niet meer in Nederland waargenomen. De laatste waarneming dateert van 1975, uit de buurt van Assel (Apeldoorn). Onderzoekers van de Stichting European Invertebrate Survey (EIS-Nederland) hebben de melding via www.waarneming.nl gekregen en bevestigd.

Het bosdoortje behoort tot de doornsprinkhanen. Deze zijn te herkennen aan het doornvormige halsschild dat over het achterlijf ligt. Het zijn kleine dieren, die, in tegenstelling tot de meeste andere sprinkhanen en krekels, geen geluid maken, waardoor ze moeilijk te vinden zijn.

Bosdoortje Foto: www.Entomart.be

Gezocht: autobezittende splashtellers

Arnold van Vliet

Grote kans dat je de afgelopen maanden gehoord hebt dat Wageningen University een onderzoek gestart is waarbij ze het publiek vragen om door te geven hoeveel insecten ze aantreffen op hun kentekenplaat na een autorit. Het Splashteller project (www.splashteller.nl) dat we in aanloop naar de INSECTENexperience gestart zijn heeft namelijk extreem veel media-aandacht gekregen. Uit de eerste resultaten blijkt dat we in juni alleen al met onze kentekenplaten gemiddeld 2 insecten per tien kilometer doodreden. Op basis van deze aantallen schatten we dat alle auto's samen in juni zo'n 133 miljard insecten hebben doodgereden. Deze resultaten zijn door media over heel de wereld overgenomen.

De grootte van de aantallen spreekt inderdaad tot de verbeelding. Het gaat ons echter vooral om het in kaart brengen van de variatie in de dichtheid van insecten in de ruimte en in de tijd. Deze informatie kan interessante inzichten geven in de variatie in voedselbeschikbaarheid voor vogels en vleermuizen. Op dit moment weten we niet hoe groot die voedselbeschikbaarheid in verschillende delen van het jaar en in verschillende delen van Nederland is? We weten ook niet hoe die variatie beïnvloedt wordt door het landschap of het weer. De Splashteller waarnemingen kunnen ook inzicht geven in de ontwikkelingen in insectenaantallen over meerdere jaren. De achteruitgang van bijen haalt veelvuldig het nieuws maar is de achteruitgang beperkt tot bijen alleen of tot insecten in zijn algemeenheid.

Na de wereldwijde aandacht hebben diverse onderzoeksgroepen uit andere landen contact gezocht omdat ze bijvoorbeeld geïnteresseerd zijn in informatie naar de invloed van wegen op kwetsbare insectenpopulatie. Het blijkt zelfs dat de Splashteller-informatie bij kan dragen aan de rapportage voor de Bern Conventie die de Raad van Europa in 1979 heeft gesloten met als doel het behoud van (met name bedreigde) wilde dieren en plantensoorten. Het verdrag is verwerkt in de Europese Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn, en in de Flora- en Faunawet.

Tel de spetters! Foto: Fabrice Ottenburg

Om de bovenstaande vragen goed te kunnen beantwoorden is het belangrijk dat een groep mensen gedurende langere tijd het aantal aangereden insecten op hun kentekenplaat willen tellen en registreren. In de eerste twee maanden hebben een paar honderd mensen waarnemingen doorgegeven maar dat aantal loopt nu de media-aandacht weg is snel terug. Ik verwacht (en hoop) dat er onder de KNNV-leden wel mensen zijn die gedurende een wat langere periode regelmatig tellingen willen doen en doorgeven op www.splashteller.nl.

Het tellen van de insecten en het schoonmaken van de kentekenplaat kost niet veel tijd. Om de waarnemingen eenvoudig te doen heb je het volgende nodig: Een notitieboekje om na iedere rit de kilometerstand, de reisbestemming, de datum, het dagdeel/de dagdelen waarop de reis heeft plaats gevonden en natuurlijk het aantal insecten op de kentekenplaat op te schrijven. Verder kan het handig zijn om een spons in de auto te leggen en een flesje water om de spons vochtig mee te maken. Vervolgens is het belangrijk om regelmatig de tellingen op www.splashteller.nl in te voeren.

In principe zijn de tellingen van elke rit interessant. De waarnemingen krijgen meer waarde indien ze op vaste trajecten gedaan worden. De tellingen van iemand die elke dag via een vaste route van en naar zijn/haar werk rijdt geven extra inzicht in de variatie in de tijd. Ook als de tellingen maar een of een paar keer per week worden uitgevoerd.

Als je geïnteresseerd bent om actief van de resultaten op de hoogte gehouden te worden, stuur me dan een email. Alvast bedankt!

Vlindersen op de Pietersberg en twee bijzondere dikkopjes gezien!

Margreet Stadig

De Moerputtenexcursie was tot twee maal toe afgezegd vanwege kou en regen. Zou de excursie naar de Pietersberg nu wel doorgaan?

De dag begon bewolkt, maar de voorspellingen beloofden beterschap, dus wie niet waagt, wie niet wint en rijden maar met drie volle auto's.

Rond 10.00 uur waren we op de afgesproken parkeerplaats, maar de zon was nog ver te zoeken. Nou, ja, af en toe een streepje tussen de wolken door, maar veel stelde het niet voor en de temperatuur was nauwelijks 17 graden met een forse wind. Toch gingen we goedgezumt op pad. Aart Lagerwerf had zich door Kars Veling van de Vlinderstichting over de looproute laten adviseren. Dan zou er een gereede kans zijn het kaasjeskruidkopje en het klaverblauwtje te zien.

Op het eerste hooilandje aangekomen vonden we met moeite enkele slome, door ons opgejaagde bruine zandoogjes en een enkel icarus- en bruin blauwtje. De St. Jansvlinder kon al op meer enthousiasme van ons rekenen. Maar ach, als KNNV-ers laat je je niet zo snel uit het veld slaan. Er waren onder ons een paar 'nachtvlinderaars', die enthousiast enkele van deze beauty's op naam begonnen te brengen. Ook de plantenliefhebbers konden zich wel vermaken. Eén plantje, een lipbloem, kende niemand van ons en stond er in redelijk grote aantallen langs een pad. Thuis bleek het na determinatie bleek (*Saturéa calamintha*), waarover in de Oecologische flora verteld wordt dat hij daar sinds 1860 voorkomt, waarschijnlijk verwilderd uit een kruidtuin.

De temperatuur liep langzaam op en bij een oude groeve met mooie hooilandjes rondom vonden we het kaasjeskruidkopje, een uiterst zeldzaam vlindertje, dat sinds 2009 van deze plek bekend is. Iedere keer vloog het beestje weer op en dan waren we het weer kwijt en moesten we weer opnieuw gaan zoeken. Zo ging het een paar keer achterelkaar door. Op een gegeven moment had

Joke Veltkamp er een gevangen. We bekeken het nog eens goed in het loeppotje, zette het op de foto en lieten het vrij via mijn hand op de wilde marjolein. Een groep NJN-ers was ook enthousiast en vertelde dat zij het bruin dikkopje hadden gezien. Om deze te spotten, was dus onze nieuwe uitdaging. Enfin, nog één rondje om de groeve, waar we nog een gehavende argusvlinder waarnamen en dan weer verder naar het 'klaverweitje'. Daar zouden we het klaverblauwtje moeten kunnen zien. Je kunt niet met alles geluk hebben. Deze vlinder liet het afweten, helaas. Maar een stukje verder werden we wel verrast door een andere bijzonderheid, namelijk de Spaanse vlag, een prachtige beervlinder, die ik wel uit Frankrijk kende, maar nog nooit in Nederland had gezien. De foto's klikten er weer lustig op los. Het mooie beestje leek een spelletje met de fotografen te spelen door zijn vleugels af en toe te sluiten, waardoor het mooie rood uit het zicht verdween. De NJN-ers vergezelden ons weer even en vertelden ons dat ons eerder gevangen dikkopje, geen kaasjeskruidkopje was, maar een bruin dikkopje. Wij al onze foto's bekeken en het boek er bij genomen. Wat bleek, we hadden beide dikkopjes gezien, maar het gevangen exemplaar was toch echt een bruin dikkopje. Een beetje laat, maar nu weten we wel heel goed de verschillen tussen deze twee te benoemen.

Een stuk verder gelopen en terug bij de oude mergelgroeve nog een keer naar de dikkopjes gekeken. Nu waren de vlinders veel actiever. Er vlogen meerder bruine dikkopjes, en zeker ook nog één kaasjeskruidkopje. Een mooie afsluiting. Op het terras van het plaatselijk café nog een drankje genuttigd en Aart bedankt voor de perfecte organisatie. Voldaan en goedgezumt zijn we huiswaarts gekeerd.

Bruin dikkopje Foto: Bart Heijne

Kaasjeskruidkopje Foto: Bart Heijne

INSECTENexperience: een groot succes

Arnold van Vliet

Van woensdag 25 tot en met zaterdag 28 mei vond de INSECTENexperience plaats in Wageningen. Onze KNNV afdeling leverde een belangrijke bijdrage in de organisatie van de diverse activiteiten die in het teken stonden van het leven met lastige en leuke insecten. We kijken meer dan tevreden terug op de uiteenlopende activiteiten waar in totaal 8000 mensen aan hebben deelgenomen en waarmee we uitgebreid de locale, regionale en nationale media bereikt hebben.

De INSECTENexperience ging wervelend van start tijdens de openingsavond in CineMec. De bezoekers kregen een zeer gevarieerd programma voorgeschoteld. De Vliegkunstenaars van Wageningen University lieten een verrassende integratie zien van dans en extreme slow motion beelden van vliegende insecten. Wereldpremière van de vliegbewegingen. De hoogleraren (en onze leden) Marcel Dicke en Willem Takken namen ons mee in de wereld van het insecteneten en van de gezondheidsproblemen die insecten kunnen veroorzaken. De woordkunstenaar Ivo de Wijs belichtte de insectenwereld weer van de hele andere kant en bracht de zaal regelmatig aan het lachen.

'levensgrote' insecten op de Insectenexperience
Foto: Wichertje Bron

Zo'n 70 groenprofessionals van gemeenten en natuurorganisaties lieten zich informeren over de lastige en leuke insecten in het openbaar groen en werden door onder andere Ger Londo rondgeleid door de bloemrijke Alterra tuin en Louise Vet toonde het nieuwe gebouw met daktuinen van het NIOO. Scholieren en het publiek konden op donderdag en vrijdag in het CineMec genieten van diverse insectenfilms en 's avonds deelnemen aan de nachtvlindersafari die door de Vlinderstichting georganiseerd werden. Vrijdagmiddag kwamen zo'n 40 mensen uit het

onderwijs en de natuureducatie bij elkaar om zich te laten inspireren over hoe je diverse insectenonderwerpen in het onderwijs kunt brengen.

De publieksdag was het sluitstuk van de INSECTENexperience. Duizenden mensen, jong en oud maakte gebruik van de unieke mogelijkheid om meer te weten te komen over insecten en zich te laten vermaken. Niet eerder was er zo'n groot en divers aanbod aan kennis over insecten. De hele dag kon men in het Forum terecht voor korte clinics. De KNNV had onder leiding van Susanne Driessen een safariprogramma samengesteld. Onder leiding van de experts van Nederland kon men op zoek naar insecten in water, lucht, bodem en op het land. In volledig beschermde pakken kon men met een enorme hoogwerker boven in eikenbomen oog in oog komen te staan met de beruchte maar boeiende eikenprocessierups. Het Laboratorium voor Entomologie opende de deuren van laboratoria die normaal gesloten blijven voor het publiek met daarin onder andere muggen in windtunnels en bladluizen aan gouden draadjes. De hele dag krioelde het van de kinderen. Die werden onder andere aangetrokken door de speciale kinderuniversiteit waar ze college kregen van de professoren Dicke en Schilthuizen. Na afloop kregen alle kinderen een heus diploma van Wageningen University. Het was dringen voor de vele insectenstands in de grote tent op het festivalterrein. De drie chef-koks konden de diverse insectengerechten waaronder de sprinkhanenpasta niet aangesleept krijgen. Onder leiding van Truus de Fluiter presenteerde onze afdeling zich aan het geïnteresseerde publiek. De mensen maakte gretig gebruik van de mogelijkheid om megagrote wandelende takken en bladeren op hun hand te laten lopen. Optredens van onder andere de Big Bug Band, diverse straattheater acts en een heus vlooiencircus zorgden voor verrassende intermezzo's.

Op het einde van de dag sprak een vrouw mij aan. Ze vertelde me dat ze het geweldig vond en dat ze volgend jaar eerder zal komen zodat ze aan nog meer dingen mee kan doen..... . Ze keek geschokt toen ik zei dat het een eenmalig evenement was. Voor iedereen die het gemist heeft of die nog een keer terug wil kijken hebben we op www.insectenexperience.nl een foto- en filmimpresie geplaatst.

Onverwachte natuur in de Nude

Jacoba Wassenberg

De Nude is een wijk in Wageningen met veel grijze flats. Niet direct een plek die je associeert met natuur dus. Toch is er een hoop te beleven op natuurgebied, als je maar goed kijkt.

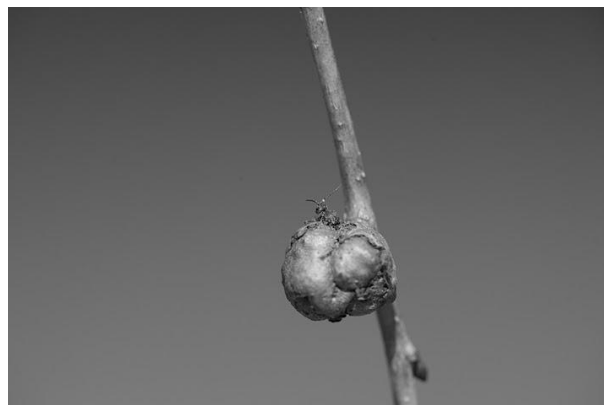
Op zondag 26 mei gingen we met de wijkbewoners op zoek naar die natuur. Twee plekken in de wijk waren uitgekozen als natuurhotspot. Daar stonden gidsen klaar om alles te vertellen over de planten en dieren op die plek. Bij het wijkcentrum stond de KNNV kraam, waar je de plattegrond kon afhalen om de hotspots te vinden. Er lagen boekjes en zoekkaarten, kinderen konden zich vermaken met waterbeestjes en Annet van het wijkcentrum had voor een gezellige koffie- en theetafel gezorgd.

Ondanks onze huis-aan-huis reclame was het aantal bezoekers helaas niet groot, maar de

mensen die kwamen, waren heel geïnteresseerd. Ook dankzij het prachtige weer kunnen we daarom wel op een erg leuke middag terugkijken. Een echte inventarisatie is het niet geworden, maar de lijst met soorten is ook na drie uurtjes rondkijken al behoorlijk lang. Het exacte aantal is nog niet bekend want de identificatie is nog gaande, maar er zijn meer dan 150 soorten geteld. Om er een paar te noemen: de Nude blijkt vol te staan met brede wespensorchissen, we troffen de eironde leeuwenbek en de spiesleeuwenbek aan en de kolibrievlinder kwam voorbij vliegen. Hoogtepunt van de safari's (in ieder geval voor mij) was de net uit de eikengal kruipende wesp. Uniek om dat live te zien gebeuren!

Foto: Jacoba Wassenberg

Galwesp Foto: Bram Cornelissen

Ledenadministratie

Jacques Hoefsloot

Inhoud om privacyredenen verwijderd

Beknopt overzicht activiteiten andere organisaties

KNNV Arnhem (www.knnv.nl/arnhem)

- Vr 2 sept 21.00 Nachtvliederexcursie bij steenfabriek Meinerswijk
Di 13 sept 9.15 Veldstudie: paddenstoelen zoeken bij den Heuvel, Velp.
Za 17 sept 9.15 Excursie naar het Renkums beekdal
Ma 3 okt 20.00 Lezing: "Verrassend vogels kijken".Bezoekerscentrum Sonsbeek.
Di 11 okt 9.15 Veldstudie: Trekken er nog vogels naar het warme zuiden? Noordberg, Oosterbeek.
Di 8 nov 9.15 Veldstudie: wandelen over landgoed Middachten en Rhederoord.
Zie de website voor meer activiteiten.

IVN Ede (www.ivn-edede.nl)

- Vr 2 sept 20.00 Nachtvliederexcursie bij Hoekelum
Wo 12 okt 20.00 Vollemaanswandeling **vanaf De Beken**
Za 15 okt 14.00 Paddenstoelenwandeling
Za 22 okt 14.00 Najaarsworkshop natuurfotografie op locatie
Za 19 nov 08.00 Excursie: Trekvogels en wintergasten op de Edese Heide
Zie de website voor meer activiteiten.

IVN Veenendaal/Rhenen (www.ivnveenendaal-rhenen.nl)

- Do 15 sept 19.00 Burlen van edelherten
Vr 23 sept 19.00 Burlen van edelherten
Za 1 okt 14.00 Paddenstoelen – "Prattenburg"
Za 8 okt 14.00 Paddenstoelen – Grebbeberg/Laarsenberg
Za 22 okt 14.00 Paddenstoelen – "Egelmeer"

NJN/JNM (www.wageningen.njn.nl of 06-14570987), voor jongeren van 11 t/m 25 jaar

- Vr 9 sept t/m zo 11 sept Sprispika: kamp over sprinkhanen en spinnen op de Veluwe
Vr 30 sept t/m zo 2 okt Burlka Velp: kamp over edelhertenbronst
Vr 11 nov t/m zo 13 nov Muizenkamp Gelderland: muizen vangen en bestuderen

IVN Rijn en Waal (www.ivnrijnwaal.nl) (Overbetuwe)

Zie website.

IVN Tiel (www.ivn.nl/tiel/)

- Za 25 sept 14.00 Publieksexcursie Struinen in de Rijswaard. Neerijnen.
Zie de website voor meer activiteiten

Waterwatch Wageningen (www.waterwatch.tk), voor kinderen van 9-11 jaar

Zie website.

Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen (www.mooigelderland.nl)

Zie website.

Utrechts Landschap (www.utrechtslandschap.nl)

Diverse wandelingen en excursies, zie website.

Groei en Bloei afdeling Wageningen (www.wageningen.groei.nl)

Za 24 sept 09.00 Stekken- en plantenbeurs, Arboretum Belmonte, Wageningen

Zie de website voor meer activiteiten.

Agenda

Iedere belangstellende is van harte welkom bij alle activiteiten om zo kennis te maken met de vereniging. Opgave is niet verplicht, tenzij anders aangegeven. Opgave is altijd aan te bevelen, omdat activiteiten onvoorzien niet door kunnen gaan.

September 2011

Zondag 4

Wandeling in het rivierengebied bij Doornenburg.

De wandeling gaat over het landgoed behorend bij het kasteel en door de uiterwaarden bij Doornenburg. Bij kasteel Doornenburg kan de oudste eik (600 jaar) van Nederland bewonderd worden. In de uiterwaarden in de omgeving bevindt zich de kenmerkende zeer soortenrijke rivierflora. Hier vindt men een groot aantal verschillende soorten planten waarvan een aantal nog in bloei zal staan.

De startplek van de wandeling is te vinden door vanuit Wageningen de A50 in zuidelijke-, en vervolgens de A15 in oostelijke richting te volgen. Op de T-sprong rechtsafslaan richting Bemmelen. Blijf deze weg volgen naar resp Haalderen, Gendt en ten slotte Doornenburg. In Doornenburg zelf is het kasteel aangegeven. Parkeer hier op de parkeerplaats van het kasteel. Verzamelen om 9.30 op de startplek van de wandeling of om 8.45 op het Olympiaplein. Meer informatie is te verkrijgen bij Frans Jacobs, 0488 441093 of 06 44254850 of frans.jacobs@wur.nl.

Sunday 4th

Nature excursion to Wageningen's natural wonders. For international students and expats living in and around Wageningen. Contact: Bram.Cornelissen@gmail.com.

Maandag 5

Paddenstoelenwerkgroep voor gevorderden. Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel Hendrikweg 14b te Wageningen, Inlichtingen: Lies Jansen (026-3337312).

Woensdag 7

Werkavond van de Insectenwerkgroep Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Jinze Noordijk (06 14605259).

Donderdag 8

Vogelwerkgroep. Presentatie door Linus van der Plas en Maurits Gleichman over meer dan 30 jaar vogelinventarisaties in de uiterwaarden van de Rijn. De effecten van natuurontwikkeling en de teloorgang van de weidevogels. Verder een korte presentatie door Angeline Heijna (Beleidsmedewerker ecologie gemeente Wageningen) over Kansen voor broedvogels in Wageningen. Aanvang 19.45 uur in (Let op!) het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen bij Henrik de Nie (hwdenie@planet.nl , 0317-417943).

Maandag 12

Paddenstoelenwerkgroep voor beginners. Aanvang 19.30 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Neem zelf een of meer paddenstoelen mee. Inlichtingen: Bart Heijne (0318-618327). Als het gevoren heeft even contact opnemen.

Donderdag 15

Natuurfietsstocht o.l.v. Leny Huitzing (0317-417943, 0614061898) naar de Marspolder van 9.30 – 12.00 uur. Een fietstocht in een prachtig landschap gedomineerd door de Cuneratoren. We schenken aandacht aan het ontstaan van het landschap en de invloed van de mens daarop. Zo is in de Marspolder - ooit een uiterwaard van Rhenen - na winning van zand en klei door samenwerking tussen Geldersch Landschap en Geldersche Kasteelen een mooi natuurgebied ontstaan. Het water in de zandwinningsplas is bijzonder schoon. Er zijn veel libellen; mogelijk zie ook een boomvalk die er op jaagt. Er zijn veel besdragende bomen en struiken aangeplant. Verzamelen om 09.30 uur bij de Grebbesluis, direct oost van de Grebbeberg. Terug op dezelfde plek rond 12.00 uur. *Ingeval van slecht weer rond*

8.30 bellen met bovenstaand nummer of het wel of niet doorgaat.

- Maandag 19* **Paddenstoelenwerkgroep** voor gevorderden. Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel Hendrikweg 14b te Wageningen, Inlichtingen: Lies Jansen (026-3337312). Mocht het al gevoren hebben, dan van tevoren even contact opnemen.
- Woensdag 21* **Werkavond van de Insectenwerkgroep** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Jinze Noordijk (06 14605259).
- Maandag 26* **Paddestoelenwerkgroep** voor beginners. Aanvang 19.30 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Neem zelf een of meer paddestoelen mee. Inlichtingen: Bart Heijne (0318-618327). Als het gevoren heeft even contact opnemen.

Oktober 2011

- Zondag 2* **Wandeling bij Wichmond in de Achterhoek (Ockhorstroute).**
De wandeling gaat over het landgoed Suideras, dat in particulier bezit is en het landgoed Hackfort dat in bezit is van Natuurmonumenten. Bovendien gaat de route voor een deel over een kerkepad. De beroemde Ockhorstroute is uitgepeild met routebordjes met daarop een gans. Een landschappelijk schitterende route waar veel te zien is wat betreft struiken, bomen en vogels.
De startplek van de wandeling is te vinden door de A12 in oostelijke richting te volgen, vervolgens bij Velperbroek de A348 te nemen (richting Zutphen), dan op de T-splitsing linksaf de N348 volgen. Op de volgende T-splitsing rechtsaf slaan de N348 volgen langs Brummen om dan zuidelijk van Zutphen langs de N314 te nemen. Bij Zutphen, direct na passage van de IJssel rechtsaf de NN314 in zuidelijke richting volgen. Bij Vierakker linksaf slaan en de plaatsaanduiding Wichmond blijven volgen. Eenmaal op de Vierakkersestraatweg aangekomen parkeren bij het Ludgerusgebouw aan de noordrand van Wichmond. Dit is de startplek van de wandeling. Start wandeling op deze plek om 9.30 of om 8.45 op het Olympiaplein. Opgave bij Frans Jacobs, 0488 441093 of 0644254850 of frans.jacobs@wur.nl
- Maandag 3* **Paddenstoelenwerkgroep** voor gevorderden. Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel Hendrikweg 14b te Wageningen, Inlichtingen: Lies Jansen (026-3337312). Mocht het al gevoren hebben, dan van tevoren even contact opnemen.
- Dinsdag 4* **Korstmossenwerkgroep.** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Hans Inberg (0317-313750, 06-12979989).
- Woensdag 5* De **plantenwerkgroep** nodigt je uit om de laatste nog bloeiende planten te komen determineren. Heb je wilde planten gevonden maar lukt het niet ze op naam te brengen? Neem ze mee (uiteraard geen zeldzaamheden) met je loep en je flora naar het Groene Wiel (leslokaal), Hendrikweg 14b te Wageningen. Aanvang 20.00 uur. Inlichtingen Leny Huitzing, tel. 0317-417943.
- Woensdag 5* **Werkavond van de Insectenwerkgroep** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Jinze Noordijk (06 14605259).
- Vrij 7 t/m zo 9* Het traditionele weekend van de **Vogelwerkgroep** op Schiermonnikoog. Er zijn maar 18 plaatsen gereserveerd; aanmelden vóór 15 september. Slaapzak, hoeslaken en sloop meenemen. Aanmelding en nadere informatie (o.a. over carpools) bij Henric de Nie (hwdenie@planet.nl , 0317417943).
- Vrij 7 t/m zo 9* De paddenstoelenwerkgroep voor beginners organiseert een paddenstoelenweekend van 7-9 oktober. De locatie is Natuurvriendenhuis ABK (www.abk-huis.eu) gelegen op de oostelijke Veluwezoom tussen Dieren en Apeldoorn. Dit is een "doe-het-zelf-hotel" dus we moeten zelf ons eten verzorgen, en de kamers moeten evt. met meerdere personen gedeeld worden (max 4 personen). De totale kosten inclusief overnachten en maaltijden bedragen € 75,- (of € 55,- voor NIVON-leden). Er zijn een aantal bijzondere paddenstoelenlocaties in de omgeving, die wij in een aantal dagexcursies willen bezoeken o.l.v. deskundigen. Ook voor de avonden willen wij een leerzaam programma opstellen. 18 beginners hebben aangegeven mee te willen gaan met dit weekend, maar er zijn nog enkele plaatsen vrij. Het is ook mogelijk om alleen aan te haken voor een dagexcursie. Als je nog mee wil neem dan zsm contact op met Frances Verheij (0318-418614

kuipersverheij@orange.nl).

- Maandag 10* **Paddestoelenwerkgroep** voor beginners. Aanvang 19.30 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Neem zelf een of meer paddestoelen mee. Inlichtingen: Bart Heijne (0318-618327). Als het gevoren heeft even contact opnemen.
- Dinsdag 11* **Mossenwerkgroep 1.** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Gerrit Bax (0318-416200).
- Donderdag 13* **Vogelwerkgroep** Kijk voor het programma op de website (www.knnv.nl/wageningen/vwg/vwgwag.html) of bel Henrik de Nie (0317-417943).
- Maandag 17* **Paddenstoelenwerkgroep** voor gevorderden. Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel Hendrikweg 14b te Wageningen, Inlichtingen: Lies Jansen (026-3337312). Mocht het al gevoren hebben, dan van tevoren even contact opnemen.
- Dinsdag 18* **Mossenwerkgroep 2.** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Michel Swarts (026-3818606 of michel.swarts@xs4all.nl).
- Woensdag 19* **Werkavond van de Insectenwerkgroep** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Jinze Noordijk (06 14605259).
- Donderdag 20* **Natuurwandeling** bij Wolfheze o.l.v. Lies Jansen (026-3337312) van 9.30 - 12.00 uur met als thema paddenstoelen. We gaan naar het gebied van Natuurmonumenten dat een aantal jaren geleden geïventariseerd is door de KNNV. Afhankelijk van de aanwezigheid van paddenstoelen gaan we naar één of meer van de drie gebieden: Laag-Wolfheze een heidegebied waardoor de Heelsumse Beek stroomt, De Wolfhezerbossen met o.a. de bekende "Wodanseiken", of de Doorwerthse Heide een gebied dat begraasd wordt door runderen.
Verzamelen: 9.30 uur op de parkeerplaats van Natuurmonumenten schuin tegenover Hotel Wolfheze, Wolfhezerweg 17 en gerekend vanaf Wolfheze net over het viaduct van de A50 aan de rechterkant van de weg. *Ingeval van slecht weer rond 8.30 bellen met bovenstaand nummer of het wel of niet doorgaat.*
- Maandag 24* **Paddestoelenwerkgroep** voor beginners. Aanvang 19.30 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Neem zelf een of meer paddestoelen mee. Inlichtingen: Bart Heijne (0318-618327). Als het gevoren heeft even contact opnemen.
- Dinsdag 25* **Mossenwerkgroep I en II – determinatieavond** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen bij Gerrit Bax (0318-416200) of Michel Swarts (026-3818606 of michelzwarts@xs4all.nl).
- Woensdag 26* **Mini-cursus Veldbodemkunde.** Theorieavond 1 in het Groene wiel. Aanvang: 19:30 uur, voor meer informatie: zie deze urtica of neem contact op met Herman Thunissen (0317 421963; thunnissen@zonnet.nl).
- Zaterdag 29* **Mini-cursus Veldbodemkunde.** Velddag 1. Voorlopige planning: 10.00 tot 15.00 uur. Voor meer informatie: zie deze urtica of neem contact op met Herman Thunissen (0317 421963; thunnissen@zonnet.nl).

November 2011

- Dinsdag 1* **Korstmossenwerkgroep.** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Hans Inberg (0317-313750, 06-12979989).
- Woensdag 2* **Werkavond van de Insectenwerkgroep** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Jinze Noordijk (06 14605259)
Mini-cursus Veldbodemkunde. Theorieavond 2, locatie nader te bepalen. Aanvang: 19:30 uur, voor meer informatie: zie deze urtica of neem contact op met Herman Thunissen (0317 421963; thunnissen@zonnet.nl).
- Zaterdag 5* **Mini-cursus Veldbodemkunde.** velddag 2. Voorlopige planning: 10.00 tot 15.00 uur. voor meer informatie: zie deze urtica of neem contact op met Herman Thunissen (0317 421963; thunnissen@zonnet.nl).
- Zondag 6* **Wandeling over het landgoed Stippelberg.**
Het landgoed Stippelberg , sinds 1993 in eigendom van Natuurmonumenten, is 1000

ha groot en vooral in de herfst fraai vanwege de vele kleurende loofbomen als beuken, haagbeuken, Amerikaanse-, moeras- en zomereiken, Op de wandeling passeren we de peelrandbreuk en met dennen of heide begroeide voormalige stuifduintjes.

Het landgoed is te bereiken door vanuit Wageningen resp de A50, A73 te volgen, om vervolgens bij Boxmeer af te slaan en te rijden richting St Anthonis over de N272. Blijf de N272 volgen tot de kruising met de weg N277 bij Elsendorp. Hier linksafslaan de N277 volgen in zuidelijke richting tot men in het dorp De Rips aankomt. In het dorp rechtsafslaan en een paar km doorrijden tot bij de 2^e parkeerplaats die geheel in het bos ligt. Dit is de startplek van de wandeling. Verzamelen hier om 9.30 of om 8.30 op het Olympiaplein in Wageningen.

Opgave bij Frans Jacobs, 0488 441093 of 0644254850 of frans.jacobs@wur.nl

- Maandag 7* **Paddenstoelenwerkgroep** voor gevorderden. Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel Hendrikweg 14b te Wageningen, Inlichtingen: Lies Jansen (026-3337312). Mocht het al gevoren hebben, dan van tevoren even contact opnemen.
- Dinsdag 8* **Mossenwerkgroep 1.** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Gerrit Bax (0318-416200).
- Donderdag 10* **Vogelwerkgroep Lezing over de ecologie van de huismus** door Minouk van der Plas. Aanvang 19.45 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. De huismus is nu een soort van de **rode lijst**. Wat zijn de oorzaken van deze achteruitgang? Minouk schreef in 1980 een monografie over de huismus en in 2009 kwam een geactualiseerde versie van de pers. Minouk volgt het onderzoek aan mussen op de voet en zal daar vanavond over vertellen.
- Zaterdag 12* **Reservedatum velddag mini-cursus Veldbodembodemkunde.** Voor meer informatie: zie deze urtica of neem contact op met Herman Thunnissen (0317 421963; thunnissen@zonnet.nl).
- Maandag 14* **Paddestoelenwerkgroep** voor beginners. Aanvang 19.30 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Neem zelf een of meer paddestoelen mee. Inlichtingen: Bart Heijne (0318-618327). Als het gevoren heeft even contact opnemen.
- Dinsdag 15* **Mossenwerkgroep 2.** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Michel Zwarts (026-3818606 of michel.zwarts@xs4all.nl)
- Woensdag 16* **Werkavond van de Insectenwerkgroep** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Jinze Noordijk (06 14605259).
- Donderdag 17* **Natuurwandeling** bij kasteel Doorwerth met Rhea Rekker (0318-421469) van 9.30 – 12.00 uur. We vertrekken vanuit het kasteel de stuwwal op, over en af. Onderweg komen we door dichte bossen afgewisseld door fraaie vergezichten. De tocht gaat langs het vroegere gehucht Doorwerth, de Hunenschans en het Dunoplateau. De nadruk ligt op cultuurhistorie, maar natuur komt ook aan bod. De wandeling is een kleine 10 km. Verzamelen op binnenplaats kasteel om 9.30, einde rond 12.00 uur. Het is de moeite waard om zelf het kasteel nog te bezoeken. *Ingeval van slecht weer rond 8.30 bellen met bovenstaand nummer of het wel of niet doorgaat.*
- Maandag 21* **Paddenstoelenwerkgroep** voor gevorderden. Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel Hendrikweg 14b te Wageningen, Inlichtingen: Lies Jansen (026-3337312). Mocht het al gevoren hebben, dan van tevoren even contact opnemen.
- Dinsdag 22* **Mossenwerkgroep I en II – determinatieavond** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen bij Gerrit Bax (0318-416200) of Michel Zwarts (026-3818606 of michelzwarts@xs4all.nl).
- Maandag 28* **Paddestoelenwerkgroep** voor beginners. Aanvang 19.30 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Neem zelf een of meer paddestoelen mee. Inlichtingen: Bart Heijne (0318-618327). Als het gevoren heeft even contact opnemen.
- Woensdag 30* **Werkavond van de Insectenwerkgroep** Aanvang 20.00 uur in het Groene Wiel, Hendrikweg 14b te Wageningen. Inlichtingen: Jinze Noordijk (06 14605259).